

Bogannmeldelser

Nicolay B. Johansen:

Det nyliberale Janusansikt. Straff i frihetens tid

Oslo, Novus Forlag 2015

Utgångspunkten för Nicolay Johansens *Det nyliberale Janusansikt. Straff i frihetens tid* är ökningen i Norge av kontroll i allmänhet och straff i synnerhet. I bokens inledningsstycke framhålls hur normmännen aldrig haft mer pengar, mer frihet och mer möjlighet att realisera sina drömmar, samtidigt som aldrig så många människor straffats och satts i fängelse.

Utvecklingen illustreras genom diagram över utvecklingen av fängelsebeläggningen, antalet utdömda straff och summariska förfaranden och av antalet efterforskade förbrytelser, som alla pekar på en markant ökning. Till den straffrättsliga kontrollen läggs polisens expansion. Om också utvecklingen av antalet väktare läggs till, blir ökningen av personer i »polisiär verksamhet« avsevärd.

Kontrollens expansion begränsas inte bara till den straffrättsliga. Övervakningskameror har succesivt vuxit fram, och medborgarna kan alltmer kontrolleras genom ID-handlingar och register av olika slag. Inom socialtjänsten har kontrollen ökat så att den som inte anstränger sig eller inte vill arbeta heller inte ska ha försörjningsstöd.

Genom denna ökning av olika typer av kontroll eller styrning påverkas medborgarna som även lär sig styra sig själva. Normmännen blir enligt olika mått alltmer laglydiga. Kontrollen används dock på olika sätt mot olika segment av befolkningen. I kontrollsamhället är utvecklingen tydlig mot vad David Garland benämnt *bifurcation*. Medborgarna i allmänhet kontrolleras genom indirekt styrning och små nålstick som påminner oss om att staten ser oss. Den tunga änden av straffapparaten riktas i stället alltmer mot dem i marginalen. Bokens syfte är att beskriva och förklara denna utveckling.

Som övergripande förklaring av kontrollens expansion anger Johansen nyliberalismen. Liberalismen bidrar på olika sätt till utvecklingen av en kontrollkultur. Genom betoningen av individuellt ansvar understryks vikten av att straffa enskilda människor för brott som har komplicerade orsaksförlopp. Genom nya regler för medlemskap utdefinieras grupper som invandrare och tiggare vilka blir föremål för kontroll. Genom att utrymmet för domstolarnas skönsrättsliga bedömning begränsas och polisen sätter upp nolltolerans och brottsupplösning som mål

för sin verksamhet, kommer alltfler människor att fångas in av kontrollen. Genom implementeringen av en skötsamhetskultur markeras tydligare gränserna till »de andra« som måste kontrolleras än mer.

Bokens övergripande bild av kontrollens utveckling är rimlig. Den kvalitativa analysen kommer dock delvis i konflikt med den kvantitativa. Olika startpunkter för nyliberalismen anges visserligen, men det är ändå svårt att se något avgörande brott i kontrollens utveckling från 1960, då de flesta av diagrammen börjar. Användningen av linjära skalor gör det också svårare att se att den straffrättsliga kontrollen stagnerar över tid. Att ökningen upphört och till och med förbytt till en nedgång under senare år framgår också av flera av diagrammen.

Detta är också den utveckling som nu konstateras i allt fler västländer vad gäller brottsligheten. Utvecklingen stöds av undersökningar av självrapporterad brottslighet och utsatthet för brott och även av andra indikatorer. Analyser från Danmark och Sverige har visat att allt färre unga lagförs för brott. Antalet straff har stagnerat i tre av de fyra största nordiska länderna (*Nordic Criminal Statistics* till och med 2010). I och för sig, vilket påpekas av Johansen, är sambandet mellan brottsutvecklingen och olika indikatorer på kontroll inte särskilt starkt. Att minskningen av antalet anmälda eller självrapporterade brott skulle kunna göra avtryck i kontrollstatistiken ska dock inte uteslutas. Det kan alltså vara rimligt att förvänta sig en minskning av den straffrättsliga kontrollen.

I Norge har som visats fängelsebeläggningen ökat under en rad år. Dock stämmer det inte att fler satts i fängelse. Antalet har tvärtom minskat (op. cit.). Att beläggningen ändå ökar bör tolkas som att de som döms till fängelse nu får längre straff, något som kan vara ett stöd för tesen om *bifurcation*. Färre straffas men de som straffas straffas mer.

Den minskande brottsligheten i västländerna är ännu inte genomgående märkbar i ländernas fångpopulationer. Dock har Sverige under mindre än ett årtionde upplevt en markant minskning av fängelsebeläggningen. Eftersom nyliberalismen också på olika sätt är tydligt märkbar i Norges grannland, måste en annan eller kompletterande förklaring sökas. Även mer nationella politiska processer tycks spela in vid sidan av övergripande ideologier.

Den ökande tekniska och digitala kontrollen av medborgarna kan förväntas minska möjligheten att begå brott. Denna kontroll tillsammans med andra typer av indirekt styrning som vikten av att sköta sig under hot om arbetslöshet, bidrar i dag till att unga i allt mindre utsträckning dricker, stjälar och slåss. Den tilltagande tudelningen av straffsystemet ger då en dubbel effekt av nyliberalismen. Detta framhålls av Johansen. Samtidigt skapar det problem för tolkningen av de kvantitativa måtten på kontroll.

Liberalismen sägs i boken skapa ett kulturellt tryck mot att straffa mera. Den höjda straffnivån påstås hänga samman med liberalismen. Samtidigt påpekas att det inte rör sig om ett orsakssamband utan bara att straff och liberalism hänger samman. En försiktighet och nyansering av sambandets karaktär är i sig lovvärd. Frågan blir då ändå vilka processer som ligger bakom utvecklingen mot mer kontroll och höjda straffnivåer. Som alltid i Foucaultinspirerade analyser blir orsakssambanden och agenterna otydliga. En fördjupad orsaksanalys och undersökning av alternativa förklaringar hade varit givande.

Det är något oklart vilken sorts bok Johansen har skrivit. I förhållande till den centrala frågan om nyliberalismens inverkan på utvecklingen av straff och kontroll, förefaller vissa avsnitt och utläggningar mindre relevanta. Framställningen får ibland mer karaktär av en lärobok i kriminalpolitik. Som sådan är det dock en rik bok med goda iakttagelser och analyser. Bokens utgångspunkt om den ökade kontrollen i en tid där vi påstås ha mer frihet än någonsin är också en central fråga för kriminologin och samhällsvetenskapen.

Henrik Tham

Stockholms Universitet